

LBRIS | We know
books
Jean-Jacques Felstein

În orchestra de la Auschwitz

Secretul mamei mele

Traducere de *Cristian Nica*

Prefață de prof. dr. *Ovidiu Raetchi*

**METEOR
PRESS**

Prefață • O mamă și o vioară la Auschwitz-Birkenau	7
Prolog	11
I • HÉLÈNE ȘI VIOLETTE	37
II • O ANIVERSARE	60
III • CHACONNE	73
IV • GREUTATEA CUVINTELOR	87
V • ORCHESTRA	113
VI • ALMA	127
VII • FRISEUR UND KOSMETIKSALON „PARIS-BEAUTÉ”	142
VIII • VIOARA A DOUA	151
IX • TOCHTER AUS ELYSIUM	164
X • POLONEZELE	183
XI • MOARTEA LEBEDEI	203
XII • SYLVIA	212
Epilog	217
MEMBRELE ORCHESTEI DE FEMEI DE LA AUSCHWITZ	233
O SELECȚIE DE PIESE DIN REPERTORIUL ORCHESTREI	237

Köln, vara anului 1958

Cerul este cenușiu, presărat cu galben muștar. Are culoarea coșmarurilor mele. Trăiesc un coșmar. Suntem îngrămădiți mii de oameni unul într-altul, goi, pe o esplanadă care pare să nu se mai sfârșească. Deși suntem în aer liber, un geamăt continuu, printre mii de alte țipete, pare să fie reflectat de pereții lustruiți ai unei băi imense. Te afli în urma mea, chiar lângă mine – singura prezență liniștitoare din jurul meu. Nu vorbești cu mine, privești înnebunită în jurul tău. Poate nu știi că sunt aici? Un impuls venit de nu știu unde ne face să înaintăm cu toții spre un portic metalic, care dă spre o scară. Îngrămădiți, urcăm, unul după altul, împingându-ne și strigând mai tare. Pe măsură ce urcăm, anxietatea mea crește. Țipetele devin asurzitoare. Avansăm într-un coridor care duce în gol. Cei care erau în fața mea au dispărut, sunt sigur că ai dispărut și tu. Sunt obligat să mă arunc în golul acesta și observ că întreaga structură metalică pe care am urcat nu este decât o trambulină uriașă. Jos este o piscină, cu gresie albă, în care sunt trasate linii albastre ce marchează culoarele înotătorilor. Culorile sunt proaspete, liniile sunt clare. Nu există apă în piscină. Trebuie să ne aruncăm în ea, suntem aruncați în ea ca să murim...

Mă trezesc cu respirația tăiată, sunt singur, tu ești la serviciu.

Pentru mine, copil fiind, acest vis a însemnat prima reprezentare a unei ucideri în masă, a distrugerii noastre de către nazism. Viziunea unei astfel de tragedii mi-am construit-o neavând la dispoziție alte repere decât ceea ce am spicuit de la tine, în încercările mele de a te cunoaște. Ai ales să nu-mi povestești nimic

despre ce ai trăit cu câțiva ani înainte de a mă naște. Atunci, în copilărie, imaginația mea era bogată. Dar din ceea ce am simțit prin tine, am știut că acest coșmar nu se datora demonilor cu coarne, dragonilor zburători sau lupilor înfricoșători, acei monștri care populează imaginația unui copil. În adâncul meu, am știut că această tragedie trebuie să fi fost un coșmar prostesc, tehnologic, anonim și salubru, pe măsura exactă a masacrului și a celor care l-au programat.

Solidar cu tine până în străfundurile mele, am fost conștient de faptul că neputința ta de a-mi acorda atenție săpa o prăpastie între noi în timp. Distrugerea interioară pe care ai suferit-o a fost atât de completă, încât nici măcar nu ai mai găsit cuvinte ca să te gândești la ea, *darămite* să-mi mai povestești și mie despre ea.

Ai fost martoră la tragedia asta, încă purtai semnele ei. Un număr format din cinci cifre, evidențiat de un triunghi cu vârful în jos, tatuat pe partea exterioară a brațului stâng, la zece centimetri de articulația cotului. Acest număr albastru închis era destul de mic, dar fiecare punct al lui imprimat pe piele reprezenta o împunsătură care conținea în ea răni imposibil de descris.

Marcante au fost și visele urâte din care te trezeai țipând, cu o privire atât de halucinantă, încât îi era imposibil să te calmeze. Știam că nu trebuia să vorbesc despre asta. Mi-a luat mult timp să înțeleg că ceea ce te ajuta să alungi, într-un mod magic, aceste coșmaruri era sărutul pe care trebuia să ți-l dau uneori seara, cu orice preț, indiferent ce se întâmplase între noi pe parcursul zilei. Iar singurul lucru care a cimentat legătura noastră era dat de migrenele care te lăsau fără putere și care te determinau să îndeparțezi pe oricine încerca să se apropie de tine. Nu puteam să te vindec, așa că am suferit aceleași dureri: acesta a fost singurul lucru pe care l-am putut lua de la tine fără a-ți slăbi mai mult puterile.

Știam de mult timp că nu poți fi mereu prezentă și disponibilă în mod constant pentru mine. Știam că ar fi fost greșit să-ți cer mai

mult decât mi-ai dat. Din comportamentul tău și din ceea ce se întâmpla tacit în jurul nostru, am înțeles clar că nu aveam dreptul să fiu frustrat. În comparație cu ceea ce ai suferit tu, nevoile mele erau ridicele.

* * *

Pe vremea aceea locuiam într-o casă mică, decomandată, toată familia împreună. Privirile celorlalți membri ai familiei – ceea ce am numit întotdeauna familia *ta* – doreau să te protejeze și efectul lor a fost acela de a ne despărți și mai mult. De ce? Ce drept aveau ei să intervină între noi, la început noi trei, apoi mai târziu noi doi, după divorțul tău? De ce își dădeau cu părerea despre noi și de ce le-ai permis lucrul ăsta? Așteptările mele de copil, fără îndoială un copil un pic precoce, erau prea solicitante, durerea mea prea acută pentru ca tu să nu faci altceva decât să alternezi între pasivitate și explozii de furie. Prin urmare, alții au avut grijă de mine atunci când tu erai prea ocupată...

Nu a existat suficientă căldură și nici alinare atunci când am avut nevoie, nu au fost rostite suficiente cuvinte pentru justificări sau explicații. Întrebările mele din copilărie au fost refuzate cu obstinație, făcând tabu trecutul tău și originile mele.

Din câte îmi amintesc, am sentimentul că am trăit într-o permanentă alertă, așteptând vreo catastrofă care, în cel mai bun caz, ne-ar fi separat unul de celălalt, iar în cel mai rău caz, ne-ar fi omorât pe amândoi. A fost un eveniment despre care nu se putea vorbi și a cărui greutate ai purtat-o cu tine încă dinainte de a mă naște eu.

Te-am chemat și nu ai răspuns. Sau, cel puțin, nu ai răspuns suficient. Această frustrare, atât de nepotrivită și atât de bine ascunsă de cei din jurul nostru – nu ai fost tu o sfântă? – mi-a marcat, fără îndoială, întreaga existență.

* * *

Acestei tăceri, în care m-ai lăsat să cresc, i s-au adăugat câteva detalii caracteristice unei locuințe specifice anilor 1950: un portret de copil și niște cărți.

LIBRIS We know books

Desenat în culori pastelate, pe hârtie kraft, portretul era al unui copil de trei ani, Lydia, aflată pe o plajă din Knokke¹. Fetița este îmbrăcată în haine de culoare gri. Pe fața ei, încadrată de un păr blond, cu o tunsoare în stilul anilor 1920, se văd doi obraji rotunzi, roșii. Trupul fetiței trădează faptul că ea se apropie de sfârșitul copilăriei. Artistul era puțin cunoscut, dar pictura a reprezentat, se pare, premiul câștigat de Lydia după ce a fost aleasă ca fiind „cel mai frumos copil de pe plajă” în acea vară, la sfârșitul perioadei Belle Époque. Înramat corespunzător, portretul era agățat în sufragerie, pe peretele din fundul camerei, mereu în umbră, lângă un pian dezacordat și lângă o pictură abominabilă, mai mult sau mai puțin flamandă, ce reprezenta o natură moartă cu fazan. Era o cameră prin care doar se trecea, „pentru a nu se strica nimic”.

Am avut și vreo treizeci de romane: trilogia muschetarilor a lui Alexandre Dumas, *Les Coups d'épée de Monsieur de la Guerche* și *Belle-Rose* scrise de Louis Amédée Achard, operele complete ale contesei de Ségur. Învelite în hârtie albastră sau maro, titlurile volumelor erau scrise îngrijit, cu stiloul, pe etichete de caiete, dând impresia că erau niște cărți îndrăgite și apoi neglijate. Spre deosebire de portret, ele nu erau ținute în sufragerie, ci erau depozitate în fundul unui dulap de lemn, care ocupa un perete întreg din bucătărie. Acestea erau „cărțile mătușii Lydia”. Le-am citit cu lăcomie și le-am tratat ca pe niște relicve. Erau, într-adevăr, relicve, dar nu știam lucrul ăsta atunci.

Prin urmare, aveam un portret al unei fetițe, cărțile unei fete aflate în perioada pubertății și un nume de adult, „mătușa Lydia”. Trei vârste distincte pentru o persoană, altminteri, misterioasă. Era prea tânără pentru a fi mătușa cuiva și nimeni, nici măcar tu, nu ai vrut să-mi spună cine sau unde este.

¹Knokke-Heist – localitate din Belgia, renumită pentru plajele sale (n. r.).

Nu am putut face legătura între Lydia și acest trecut opac decât mult mai târziu. Mai întâi a trebuit să trec prin câteva nenorociri și să las cataclismul care ne afecta pe toți să ne cuprindă, fără ca eu să știu lucrul acesta.

* * *

Iartă-mă că ți-am vorbit atât de răspicat, tu care ai suferit pentru amândoi, dar șocul trăit de familia noastră a fost foarte intens pentru mine, la fel ca masacrele naziste. În universul copilăriei, în care eu eram miezul nesigur, tu și tata ați format punctul meu de sprijin. Un punct care se clătina mereu, pentru că noi trei nu eram foarte puternici. Despărțirea voastră a distrus puțina siguranță interioară care îmi mai rămăsese.

În perioada aceea aveam coșmaruri pline de fracturi, rupturi și lacrimi. În visele mele vă căutam pe amândoi în orașe în flăcări, în ruine și în peisaje mereu devastate.

Plecarea ta în Germania a împrăștiat în cele patru vânturi ceea ce mai rămăsese din mine. Nici pentru plecarea ta, nici pentru divorțul vostru nu am fost pregătit. Ai plecat ca și cum ai fi fugit de ceva, în timp ce eu mă aflam în altă parte – „în tabără”, cum i se spunea. Adică la o casă de copii – de copii evrei – aflată pe coasta Canalului Mânecii, acolo unde am auzit pentru prima dată noțiunea „Al Doilea Război Mondial”. Acela a fost momentul când mi-am dat seama pentru prima dată că sunt singur.

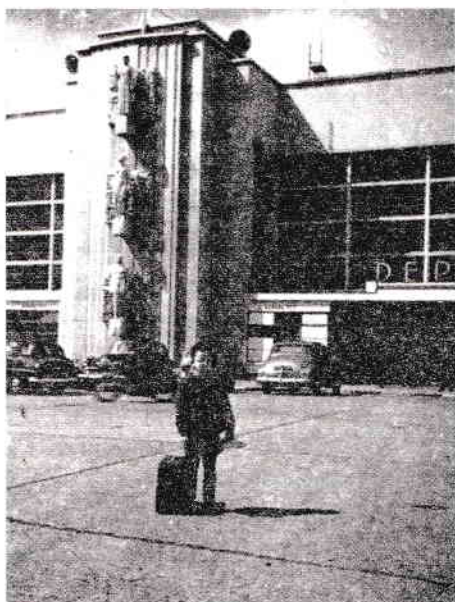
Am petrecut două luni acolo în ceață, terorizat. Corpul meu nu funcționa normal: făceam pipi în pat, de parcă viața mea depindea de asta. Mi-am pierdut sau mi se furau toate bunurile ori de câte ori nu le dădeam cuiva care mi le cerea frumos. Mă întrebam când și care sunt șansele să te văd din nou. Germania, țara în care ai plecat, nu era pentru tine, pentru noi, neutră și trezea în mine vibrații de suferințe fără sfârșit. Ale tale, fără îndoială.

Plecarea ta a semănat mai mult cu un exil. Despărțirea dintre noi a produs în mine o anxietate recurentă: un tren care te duce

departe, iar eu cu brațele pe lângă corp, incapabil să fac ceva, sunt lăsat în urmă pe peron, pentru totdeauna.

Am început să mă gândesc la maturizarea mea atunci când a devenit clar faptul că voi veni să te vizitez în mod regulat la Köln, acolo unde ți-ai deschis un salon de cosmetică. Stând, pe rând, o dată cu tatăl meu, apoi cu tine am fost nevoit să trăiesc în două contexte exclusive. Când aveam nouă ani, a trebuit să traversez singur jumătate din Europa pentru a fi cu tine. Cu toate acestea, am reușit să găsec un loc în care să mă dezvolt și, de asemenea, am câștigat posibilitatea de a nu vă pierde pe niciunul dintre voi... Atâta timp cât unul dintre voi era acolo, la gară sau la aeroport, ca să mă ia, deși nu am trăit niciodată certitudinea că se va întâmpla așa.

Când vedeam că mă apropii de cele două turle gemene ale Domului din Köln, semnul că sfârșitul călătoriei mele era aproape,

Plecarea spre Köln.

imi puneam mereu aceeași întrebare absurdă: „Vei fi acolo când voi ateriza? Iar dacă nu vei fi, cine mă va ajuta să-mi iau valiza de pe suportul de bagaje?” Am putut astfel, în timp, să îmi dau seama că am crescut în înălțime: pentru că, la un moment dat, am putut să îmi iau eu singur valiza și s-o trag după mine. Înainte de fiecare călătorie, tatăl meu îmi dădea un bilet pe care era scris, în limba germană: „Mă numesc Jean-Jacques, mama mea locuiește în Habsburgerring, nr. 18-20, numărul ei de telefon este 23 22 01.” Mă obișnuia astfel cu ideea că exista posibilitatea ca tu să nu fi acolo când aterizam...

Total mi s-a clarificat atunci când am citit textul scris pe placa de marmură amplasată la intrarea în școala mea și când am văzut filmul *Dictatorul*, al lui Charlie Chaplin. Placa fusese pusă în memoria elevilor și profesorilor deportați în 1942, dintre care niciunul nu s-a mai întors.

Într-o familie ca a noastră, era imposibil să nu fi auzit acest cuvânt simplu: „deportare”. Bineînțeles, un pact tăcut fusese încheiat între voi toți, cei dinspre partea maternă a familiei. Nu trebuia să vorbim despre *înainte*, despre oamenii de *dinainte* sau despre ceea ce li s-a întâmplat lor. Însă acest lucru nu a putut împiedica rostirea cuvântului din când în când.

Mult mai târziu, mi-am dat seama că, probabil, pactul s-a încheiat când tu, „Elsa-supraviețuitoarea”, te-ai întors de la Belsen, în timp ce nici tatăl tău, nici Lydia, nici părinții ei, Rosa (sora mai mare a bunicii mele) și David, nu se mai întorseseră de la Auschwitz. Dincolo de faptul că ți-a permis să-ți refaci viața, ceea ce nu a fost un lucru ușor, acest pact a avut menirea de a mă proteja și pe mine, primul născut „după”. Prins, la fel ca ceilalți din familie, în acest pact, îmi acopeream de bunăvoie urechile de îndată ce cuvântul era rostit.

Cu toate acestea, uneori, la reuniuni de familie, vedeam cum brusc zece adulți încep să vorbească în șoaptă, ca niște copii,

schimbând între ei secrete oarecum urâte. „Cuvântul” apărea în discuțiile lor, fiind șoptite numele Lydiei și al Rosei – niciodată ale lui David, niciodată ale tatălui tău. În momentele acelea eram trimis să citesc în altă cameră.

Pe măsură ce „cuvântul” – deportarea, locul de *unde nu ne-am mai întors* – a devenit din ce în ce mai folosit, fragmente din aceste conversații pe care le auzeam, în ciuda eforturilor adulților de a le ascunde, au început să capete sens. Am înțeles, intuitiv, ce s-a întâmplat cu această „mătușă Lydia”. „Mătușă”, nu pentru că era adultă și, ca atare, trebuia să îi datorez respect, ci pentru că această micuță Lydia, veșnic tânără, *ar fi putut* deveni un adult căruia *i-aș fi putut* datora respect. Nu știam în detaliu cum s-au năruit promisiunile unei vieți atât de scurte. Această fetiță, care murise fără a lăsa vreo urmă, simboliza lovitura decisivă pe care nazismul o dăduse istoriei noastre, perioada lipsă din povestea descendenței noastre. Era în mod clar un gol pe care nimic nu-l putea umple, o rană atât de dureroasă, încât nu se vorbea despre ea niciodată.

Dictatorul s-a lansat la Paris. Poate că veți considera asta ca pe un simplu tribut postum adus geniului lui Chaplin, dar trebuie să spun lucrul acesta: în mintea mea, Chaplin a reușit să facă din Hynkel² al Tomaniei „adevăratul” dictator fascist, în timp ce Hitler era doar o caricatură. Mie mi-a fost greu să văd în zvastică un simbol al nazismului, acest simbol asociindu-l mai degrabă cu cele două cruci într-un cerc alb purtate pe banderola de pe mâini, din filmul lui Chaplin. Hynkel îl personifica perfect pe cel care împrăștia ură și moarte în discursurile sale, iar eructația lui germanică nu a reușit să-mi provoace râsul. Filmul – care a apărut pe ecrane înaintea faptelor! – a fost pentru mine prima reprezentare „documentară” a mecanismelor Holocaustului.

² Personajul creat și interpretat de Charles Chaplin, Adenold Hynkel, dictatorul Tomaniei (aluzie la Germania nazistă) este o satiră la adresa lui Adolf Hitler și a nazismului (n.r.).

André Schwartz-Bart tocmai câştigase premiul Goncourt pentru *Les Dernier des Justes*, iar directorul nostru de la şcoală ne-a citit ultimul capitol al cărţii, cel în care toţi sunt ucişi – bărbaţi, femei, copii – într-o cabină de duş, de fapt o cameră de gazare. Descrierea morţii acestor oameni, în întuneric, oameni de toate vârstele şi de ambele sexe, m-a înfiorat, devenind sursa unor coşmaruri noi pentru mine. Acestea erau mai vii, lipsite de emoţie, dar nu mai puţin înfricoşătoare.

Aproximativ în aceeaşi perioadă, un coleg de clasă, Didier, vorbea în mod constant despre un loc pe care îl auzise pomenit în familia lui, „Chvitz”. Vorbea despre el în curte, la masă, în timpul orelor. Ascultam, fascinaţi, poveşti despre acest loc. Oamenii muriseră acolo în urma unor torturi inimaginabile, însă locul nu fusese localizat nici în spaţiu, nici în timp. Totuşi, acest „Chvitz” a existat undeva. Dacă acest loc era sau nu mai real decât peştera lui Ali Baba, Pitchipoi³ sau bârlogul ciclopului din *Odiseea* – Didier părea să ştie despre ce vorbeşte – nu părea a fi atât de important, ci importante erau amintirile pe care le trezea în mine. Amintiri care fuseseră impregnate în acelaşi timp în care fusesem zguduit de spaima similare.

În loc să-i spun tatălui meu despre locul acesta, am aşteptat să te întâlnesc pe tine la Köln, pentru a te întreba dacă ştii ceva despre „Chvitz”. Un prieten belgian, auzindu-mă întrebându-te despre el, a făcut un gest atât de cunoscut: şi-a trecut unghia degetului mare pe sub bărbie şi a scos un sunet dezgustător. „Taci!” mi-ai răspuns tu, repede şi fără drept de apel, confirmând astfel, implicit, ceea ce spusese prietenul meu despre asta.

Pe nesimţite, explicaţiile incomplete primite s-au unit într-un mod cu totul haotic; de la Lydia la deportare şi de la deportare

³ Pitchipoi – locul imaginar unde credeau că vor fi deportaţi evreii strămutaţi din Franţa şi internaţi în lagărul de la Drancy (n.r.).

la „Chvitz”. Începeam să înțeleg un detaliu pe care mi l-ai transmis și care a făcut din mine un condamnat la moarte eliberat condiționat: eram evreu.

Pot să îți spun acum că, multă vreme, acest lucru a fost o piatră de moară grea și periculoasă pentru mine, un lucru pe care a trebuit să îl ascund cât mai mult posibil. Mă văd încă pe străzile din Köln, în momentul în care câțiva copii încearcă să mă forțeze să intru într-o biserică, iar eu îmi puneam întrebarea dacă ar trebui să „recunosc” faptul că nu am nicio legătură cu biserica aceea... Fără să știu în mod direct, giram astfel vechea atitudine a evreului din ghetou, evreu care, în afara zidurilor, era umilit sub povara insultelor și își arcuria spatele sub loviturile primite.

În această confuzie chinuitoare, a trebuit să înfrunt momentul în care istoria lumii și istoria *noastră* au intrat în coliziune. Desigur, asta s-a întâmplat în Germania.

* * *

Chiar și astăzi îmi este greu să înțeleg întoarcerea ta în țara aceea. Nu acolo era locul tău. Da, mergeam deseori în vacanță în Germania, bineînțeles, dar să te stabilești acolo... Ai muncit ca un rob. Până la urmă, deschiderea salonului de frumusețe „Paris-Beauté” la Köln a însemnat un pariu dificil. Pe măsură ce se scurgea timpul, am observat un accent franțuzesc tot mai pronunțat în limba germană pe care o vorbeai cu clientele tale. Îți condimentai conversațiile pe care le aveai cu ele cu „eh?” sau „non!”. Nu știu dacă a fost o alegere deliberată și comercială din partea ta sau dacă doar ai încercat să menții o oarecare distanță între tine și partenerile de dialog.

Nu aveai decât prietene franceze sau oameni care vorbeau limba franceză. În stabilirea ta la Köln a existat o ambiguitate profundă. Erai foarte departe de familia ta, situație care îți conferea probabil o anumită libertate, deoarece îți puteai trăi astfel viața așa cum credeai tu de cuviință, fără a fi judecată de rude în